शोधनिर्देशक
इन्द्रबहादुर भण्डारी
शिक्षण सहायक, त्रि. वि.

दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काहरुको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली शिक्षण विभाग
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
खड्गदेव शर्मा
परीक्षा रोल नं. : ५५००६५
रजि.नं. : २०८४४-९१
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपालगन्ज, बाँके
वि.सं. २०६९
शैक्षिक सत्र : २०६५।०६७

सिफारिस–पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्जको स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **खड्गदेव शर्मा**ले यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **'दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काहरुको अध्ययन'** नामक शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । अत्यन्त मेहनतका साथ तयार गरिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति– २०६९।०४।०२

ई.सं.– १७–०७–२०१२

शोधनिर्देशक
इन्द्रबहादुर भण्डारी
शिक्षण सहायक, त्रि. वि.
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगन्ज, बाँके

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज

स्वीकृति-पत्र

स्नातकोत्तर तह नेपाली द्वितीय वर्षका छात्र **खड्गदेव शर्मा**द्वारा यस नेपाली शिक्षण विभागमा प्रस्तुत **'दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काहरुको अध्ययन'** नामक शोधकार्यलाई नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उपाधिका निम्ति स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्रको मूल्याङ्कन समिति

....	....	....
इन्द्रबहादुर भण्डारी		**गिरिराज पौडेल**
शोधनिर्देशक	**बाह्य परीक्षक**	**विभागीय प्रमुख**

मिति- २०६९।०४।१४
ई.सं.- २९-०७-२०१२

कृतज्ञताज्ञापन

"दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काहरुको अध्ययन" शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह नेपाली विषय दोस्रो वर्षको दसौँपत्र पुरा गर्ने प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु श्री इन्द्रबहादुर भण्डारी ज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अमूल्य समय दिई सल्लाह, सुझाव, मार्गनिर्देशन तथा परिष्कार परिमार्जन पनि गरिदिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । गुरुको सहयोगप्रति सदैव ऋणी रहनेछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य गर्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री गिरिराज पौडेल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यसको साथै नेपाली विभागका आदरणीय गुरुवर्ग डा. गोपालप्रसाद शर्मा अधिकारी, श्री वेदनिधि शर्मा, श्री शशाङ्कशेखर चटर्जी, श्री महानन्द जोशी, श्री हरिप्रसाद तिमिल्सिना तथा अन्य गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

शिक्षा आर्जन गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने पुजनीय बुबा श्री ईन्द्रप्रसाद शर्मा तथा स्व. आमा छलुदेवी शर्मालाई पनि यस अवसरमा स्मरण गर्न चाहन्छु । यस शोधकार्यमा तथा मेरो जीवनका हरेक पलमा हौसला प्रदान गरी साथ दिने मेरी जीवनसङ्गिनी लक्ष्मी शर्मा, छोरा मनोज शर्मा लम्साल तथा छोरी मुना शर्मा लम्साललाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधकार्यका लगि त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयबाट आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने प्यारी भान्जी निशा आचार्यलाई पनि धन्यवाद नदिरहन सक्दिन । स्थलगत सामग्री सङ्कलनका क्रममा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय भिनाज्यू श्री डिल्लीप्रसाद आचार्य, आदरणीय दाजु श्री शिवराज लम्साल तथा श्री पञ्चकोशी ज्वाला उ.मा.बि गमौडी, दैलेखका शिक्षक मित्र श्री लोकबहादुर वि.सी प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । साथै बडलम्जी, दैलेख निवासी श्री बालाराम उपाध्याय, आदरणीय मामा श्री डिल्लीप्रसाद अधिकारी र श्री राजाराम अधिकारी प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

यस शोधपत्रलाई समयमै टङ्कण गरिदिने एपेक्स कम्प्यूटर ईन्स्टिच्यूट कोहलपुरका भाइ श्री कोमल राज श्रेष्ठलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिँदै यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली विभाग महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपालगन्ज समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

२०६९।०४।०१

खड्गदेव शर्मा
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण विभाग
नेपालगन्ज, बाँके
२०६९

विषयसूची

पेज नं.

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ शोध शीर्षक १

१.२ शोधको प्रयोजन १

१.३ विषय परिचय १

१.४ समस्याकथन २

१.५ शोधकार्यको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.७ शोधपत्रको औचित्य ४

१.८ शोधकार्यको क्षेत्र र सीमा ५

१.९ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि ५

१.१० शोधपत्रको रुपरेखा ५

परिच्छेद : दुई

दैलेख जिल्लाको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१ नामकरण ७

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि ७

२.३ भौगोलिक स्थिति ९

२.४ भू-उपयोग तथा कृषि उत्पादन क्षेत्र १०

२.४.१ भू-उपयोग १०

२.४.२ कृषि उत्पादन हुने क्षेत्र १०

२.५ जलवायु र हावापानी ११

२.६ धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थल १२

२.७ भाषा १३

२.८ संस्कृति १३

२.८.१ जन्मसंस्कार १३

२.८.२ विवाह १३

२.८.३ मृत्युसंस्कार १४

२.९ शैक्षिक अवस्था १५

२.१० स्वास्थ्य १५

२.११ यातायात १५

२.१२ जनसंख्या १६

२.१३ प्रमुख व्यापारिक स्थलहरु १६
२.१४ प्रमुख जातजाति, भाषा, धर्म र चाडपर्व १७
२.१५ राजनीतिक विभाजन १७
२.१६ प्राकृतिक स्रोत १७
२.१७ विभिन्न जातिको आदिभूमि १८
२.१८ साहित्यिक अवस्था १८
२.१९ लोकसाहित्यिक अवस्था १९

परिच्छेद : तीन

नेपाली टुक्काको सैद्धान्तिक अध्ययन

३.१ लोकसहित्यको परिचय २०
३.२ टुक्काको सैद्धान्तिक परिचय २३
३.३ टुक्काको परिभाषा २५
३.४ टुक्काका विशेषताहरु २७
३.४.१ भाषिक प्रस्तुतिलाई विशिष्टता प्रदान गर्नु २७
३.४.२ अर्थपक्ष विशेष महत्वपूर्ण हुनु २७
३.४.३ स्वतन्त्र प्रयोग नहुनु २८
३.४.४ पदहरु परिवर्तन नहुनु २८
३.४.५ लक्षणाधर्मिता हुनु २८
३.४.६ सरलता र सरसता २९
३.४.७ संक्षिप्तता र लोकप्रियता हुनु २९
३.५ टुक्का र उखानमा भिन्नता २९
३.६ टुक्काको वर्गिकरण ३१
३.६.१ भाषिक संरचनाका दृष्टिले टुक्काको वर्गिकरण ३१
३.६.२ विषयवस्तुका दृष्टिले टुक्काको वर्गीकरण ३३
३.७. नेपाली टुक्काको अध्ययन परम्परा ३६
३.८ निष्कर्ष ३९

परिच्छेद : चार

दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

४.१ दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काको सङ्कलन ४०
४.२ दैलेख जिल्लामा प्रचलित केही टुक्काहरुको वाक्यमा प्रयोग १०६
४.३ दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काको विशेषता ११२
४.३.१ भाषिक सम्पन्नतामा सहयोग ११३
४.३.२ भनाइलाई सोभ्कोबाट व्यङ्ग्यात्मक बनाउनु ११३

४.३.३ स्थानीय लोकपरम्परालाई जीवित राख्नु ११३
४.३.४ स्थानीय जनजीवनको चित्रण हुनु ११३
४.३.५ सरल, सङ्क्षिप्त र लोकप्रिय हुनु ११४
४.३.६ मौखिक रुपमा जिवित राख्नु ११४
४.३.७ एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा सर्दै जानु ११४
४.३.८ लयात्मक हुनु ११४
४.३.९ संक्षिप्त हुनु ११४
४.३.१० स्वस्फूर्तरुपमा प्रयोग हुनु ११४
४.३.११ लोकको अनुभवलाई प्रस्तुत गर्नु ११४
४.३.१२ सन्दर्भपरक रुपमा प्रयोग हुनु ११५
४.३.१३ स्रोताको स्तर अनुसार प्रयोग हुनु ११५
४.३.१४ एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्दै जानु ११५
४.३.१५ सार्वकालिक हुनु ११५
४.३.१६ एक्लै प्रयोग नहुनु ११५
४.४ दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काको वर्गीकरण ११५
४.४.१ भाषिक संरचनाका आधारमा ११६
४.४.२ विषयवस्तुका आधारमा ११७
४.५ दैलेख जिल्लामा प्रचलित टुक्काहरूको विश्लेषण ११९
४.५.१ भाषिकागत आधारमा दैलेखी टुक्काको विश्लेषण १२०
४.५.२ संरचनागत आधारमा दैलेखी टुक्काको विश्लेषण १२१
४.५.३ विषयवस्तुका आधारमा दैलेखी टुक्काको विश्लेषण १२५
४.५.४ दैलेखी टुक्काको क्षेत्र विस्तार १२६
४.६ दैलेखी टुक्काका अन्य केही पक्ष १३७
४.६.१ साहित्यिक पक्ष १२७
४.६.२ प्रायोगिक पक्ष १२८
४.७ निष्कर्ष १२९

परिच्छेद : पाँच

उपसंहार **१३१**

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्ट

दैलेख जिल्लाको नक्सा

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

अ.प्र.	–	अप्रकाशित
उ.मा.वि.	–	उच्च माध्यमिक विद्यालय
कि.मी.	–	किलोमिटर
गा.वि.स.	–	गाउँ विकास समिति
ज.ब.रा.	–	जङ्ग बहादुर राणा
त्रि.वि.पा.वि.के.	–	त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
नि.मा.वि	–	निम्न माध्यमिक विद्यालय
ने.भा.प्र.स.	–	नेपाली भाषा प्रकासिनी समिति
प्रा.वि.	–	प्राथमिक विद्यालय
पृ.	–	पृष्ठ
वि.सी.	–	वुढा क्षेत्री
मा.वि.	–	माध्यमिक विद्यालय
मि.मि.	–	मिलिमिटर
वि.सं.	–	विक्रम सम्वत्